

Ломоносов А.В.,

кандидат економічних наук,
директор Херсонської філії
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова (м. Миколаїв)

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ВИДАТКІВ НА ОПЛАТУ ПРАЦІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

З метою підвищення економічної обґрунтованості видатків на оплату праці працівників державних вищих навчальних закладів визначено підходи до формування системи нормативів чисельності студентів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника, яка базується на встановленій функціональній залежності між нормативами й показниками, що впливають на їх величину.

Some approaches to the formation of the norm system of students' quantity per one staff position were defined with the aim to improve the economic basis of labor costs at the state higher educational establishments. These approaches are based on the functional dependence between the norms and indicators, which influence their size.

Ключові слова: вищі навчальні заклади, науково-педагогічні працівники, оплата праці, кількість штатних посад науково-педагогічних працівників, норматив чисельності студентів.

Поліпшення якості підготовки фахівців, забезпечення ширшого доступу молоді до освіти, нагальна потреба модернізації фізично й морально застарілої матеріальної бази державних вищих навчальних закладів (ВНЗ), необхідність підвищення оплати праці науково-педагогічних працівників (НПП) потребують збільшення видатків на фінансування вищої освіти. Разом із тим, фінансова криза, що розгорнулася сьогодні на тлі тривалих економічних проблем України, значно обмежує ресурси державного бюджету, знижуючи й без того недостатній рівень фінансування вищої школи.

Слід відзначити, що недостатнє бюджетне фінансування, починаючи з кінця 1970-х років, є одним із головних чинників, який стримує розвиток вітчизняної вищої освіти. І хоча нині кошти з державного бюджету за соціально захищеними статтями надходять вчасно, оплату частини комунальних послуг доводиться покривати за рахунок спеціального фонду ВНЗ, тобто коштів, одержаних від надання платних послуг. Закупівля матеріалів, обладнання, навчальної та наукової літератури в більшості державних ВНЗ також здійснюється в основному за рахунок коштів спеціального фонду. Таке становище потребує від держави збільшення обсягів фінансування ВНЗ, а від останніх — суворої економії коштів.

У зв'язку з тим, що освіта, у тому числі вища, є трудомісткою галуззю, а також внаслідок постійного недофінансування ВНЗ за більшістю статей кошторису, основну частку загальних витрат протягом тривалого періоду становлять витрати на оплату праці з нарахуваннями на неї. Сьогодні у багатьох ВНЗ частка цих витрат сягає 80 %. Отже, через мінімальні витрати майже за всіма статтями і практично

єдиним резервом економії є зменшення витрат на заробітну плату. А оскільки раніше ВНЗ неодноразово проводили скорочення свого навчально-допоміжного персоналу й подальше зменшення його чисельності неможливе, економія фонду оплати праці може відбуватися, головним чином, за рахунок зменшення витрат на оплату праці НПП.

Посадові оклади викладачів установлює держава, і для ВНЗ вони є фіксованими. Практично неймовірно, щоб з метою економії коштів ВНЗ зважилися на зниження кваліфікації НПП, відмовляючись від послуг викладачів із вченими ступенями й науковими званнями. Неможливо також змінювати обчислення наукового стажу роботи й розмір відповідної надбавки до посадового окладу за вислугу років. Тому економії фонду оплати праці можна досягти лише шляхом скорочення чисельності штатних посад викладачів.

Водночас із чисельністю НПП пов'язана ще одна проблема. Упродовж принаймні останніх 15-ти років середньорічний обсяг навчального навантаження, що припадає на одного викладача, у більшості ВНЗ, особливо регіональних, є надто великим. Це ускладнює повноцінне виконання ними наукової та методичної роботи і з огляду на приєднання України до Болонської конвенції створює значні труднощі. Зменшення ж обсягу навчального навантаження неминуче призведе до збільшення кількості викладачів і, відповідно, до зростання витрат ВНЗ на заробітну плату.

Таким чином, перед вищою освітою постають два протилежних завдання: перше — усіяка економія коштів, що необхідно для підтримки й розвитку матеріально-технічної бази ВНЗ і потребує зменшення чисельності НПП, друге — збільшення фінансування витрат на заробітну плату з нарахуваннями на неї з метою скорочення середньорічного обсягу навчального навантаження на одного викладача, що за незмінного обсягу навчального навантаження (трудомісткості навчальної роботи) потребує збільшення їх числа.

Крім того, існуючий рівень оплати НПП не відповідає кваліфікації, відповідальності й емоційній напруженості їх праці, а також зусиллям, яких вони докладають для постійного поповнення й оновлення своїх знань і навичок. Підвищення ж оплати праці цієї категорії працівників також потребує збільшення фінансування й підвищення ефективності використання коштів.

У зв'язку з цим виникає проблема визначення мінімально можливого рівня витрат на оплату праці НПП, достатнього для нормального забезпечення навчального процесу викладачами належної кваліфікації, за одночасного забезпечення прийняттого середньорічного обсягу навчального навантаження на них. Розв'язання першої частини проблеми (мінімізація витрат на оплату праці) передбачає скорочення чисельності викладачів, другої (зменшення середньорічного обсягу навчального навантаження), навпаки, — збільшення їх кількості. Це потребує визначення оптимальної чисельності НПП для забезпечення навчального процесу.

Нині кількість викладачів, виходячи з якої обчислюється величина фонду оплати праці, розраховується на основі нормативів чисельності студентів на одну

штатну посаду науково-педагогічного працівника¹. Вперше нормативи чисельності було встановлено станом на 01.01.1955 на основі фактичного співвідношення між студентами й викладачами. Після цього нормативи декілька разів коригувалися, але за своєю суттю вони є такими, що встановлені від досягнутого. Оскільки нормативи чисельності студентів на одну штатну посаду НПП є одним із основних важелів державного управління у сфері вищої освіти², то стає зрозумілим необхідність підвищення їх обґрунтованості.

Питання щодо співвідношення чисельності штатних посад викладачів ВНЗ і кількості студентів неодноразово розглядалися в економічній літературі, проте здійснений у працях аналіз має загальний характер. Наприклад, Н.І. Гераскін, К.С. Зайцев і Е.Ф. Крючков³ при визначенні нормативів чисельності студентів на одного викладача пропонують виходити з існуючих базових нормативів, які слід коригувати залежно від форми навчання, освітньо-кваліфікаційного рівня тощо. При цьому ніяких обґрунтувань щодо визначення або уточнення величини базових нормативів автори не наводять.

Досить часто дослідники, наголошуючи на необхідності поєднання нормативів чисельності студентів на одну штатну посаду НПП із трудомісткістю навчальної роботи, намагалися визначити залежність між цими величинами. На основі реально діючих навчальних планів із певними припущеннями щодо чисельності академічних груп, їх кількості в лекційних потоках, середньорічного обсягу навчального навантаження на одного викладача тощо здійснювали розрахунки за окремими спеціальностями. Наприклад, А.Б. Дайновський для розрахунків бере шість академічних груп по 25 студентів у кожній, вважаючи, що чисельність лекційного потоку становить 150 осіб⁴. Середньорічний обсяг навчального навантаження на одного викладача прийнято в розмірі 750 год. У методиці, розробленій у Харківському політехнічному інституті і схваленій колегією Мінвузу України у 1980 році, усі розрахунки виконуються виходячи з умов, що лекційний потік складається з чотирьох академічних груп і дорівнює 100 студентам⁵.

¹ Про затвердження нормативів чисельності студентів, аспірантів, докторантів, здобувачів наукового ступеня кандидата наук, слухачів, екстернів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у вищих навчальних закладах III і IV рівня акредитації та вищих навчальних закладах післядипломної освіти державної форми власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 № 1134. — <http://zakon.nau.ua/>

² Ломоносов А.В. Концептуальні засади розвитку системи управління оплатою праці у вищій освіті // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 4 (94). — С. 106—114.

³ Гераскин Н.И., Зайцев К.С., Крючков Э.Ф. Совершенствование норматива соотношения профессорско-преподавательского состава и студентов в федеральных и национальных исследовательских университетах // Университетское управление: практика и анализ. — 2008. — № 5. — С. 39—44.

⁴ Дайновский А.Б. Экономика высшего образования: планирование, кадры, эффективность. — М.: Экономика, 1976. — 156 с.

⁵ Разработка нормативов численности профессорско-преподавательского состава Минвуза УССР: Заключительный отчет. — К.: Киевский ин-т нар. х-ва, 1979 (номер государственной регистрации 760.513.74).

Доволі цікавими є розробки Р.Ю. Кігеля, який запропонував “методику розрахунку і диференціації нормативів штатів професорсько-викладацького складу вузів на основі трудомісткості навчального процесу”⁶. При цьому він, як і інші автори, також прив’язується до певного числа груп і кількості студентів, виконуючи обчислення в розрахунку на одну академічну групу чисельністю 25 студентів.

Усі автори здійснюють розрахунки фрагментарно для декількох окремо взятих значень кількості студентів, чисельності груп, числа останніх у лекційних потоках тощо. Жодна з існуючих робіт не містить пропозицій щодо встановлення чіткого функціонального зв’язку між кількістю студентів, які навчаються за певним напрямом підготовки або спеціальністю, кількістю штатних посад НПП, обсягом їх середньорічного навчального навантаження, чисельністю академічної групи, підгрупи, лекційного потоку, що дало б змогу бачити картину в цілому. Тому всі розрахунки мають умовний або ілюстративний характер. Разом із тим, установлення такої залежності повинно допомогти здійснювати моделювання нормативів, визначити вплив на їх величину різних чинників, що підвищило б рівень обґрунтованості системи нормативів.

Метою цієї статті є визначення методологічних підходів до формування нормативів чисельності студентів на одну штатну посаду НПП, які базувалися б на функціональній залежності від основних показників, що впливають на чисельність штатних посад викладачів. Установлення такої залежності дало б змогу істотно підвищити обґрунтованість діючих нормативів, а також вчасно коригувати їх величину, враховуючи при цьому дію різних чинників, у тому числі можливості держави щодо фінансування вищої освіти.

У вітчизняній практиці для визначення чисельності штатних посад НПП у різні періоди застосовувалися два альтернативних методи⁷. Перший передбачав обчислення чисельності штатних посад викладачів на основі розрахованих обсягів навчального навантаження ВНЗ і встановлених норм навантаження на одного викладача. Другий, що діє і сьогодні, базується на визначенні середньорічного приведеного контингенту студентів і нормативів чисельності студентів на одну штатну посаду НПП. Його головним недоліком є те, що він не враховує трудомісткість навчальної роботи зі студентами. Тому на практиці часто виникають ситуації, коли кількість штатних посад викладачів, виділена для роботи зі студентами певного напряму підготовки або спеціальності згідно з нормативами чисельності студентів, виявляється недостатньою або навпаки — зайвою для виконання обсягу навчальної роботи, передбаченої відповідним навчальним планом і робочими програмами дисциплін⁸.

---

⁶ Кігель Р.Ю. Вища школа і перехід до ринкової економіки. — Вінниця: Вид-во при Вінниць. держ. техн. ун-ті, 1994. — 415 с.

⁷ Ломоносов А.В., Ломоносова О.Е. Розрахунки чисельності науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації // Економіст. — 2007. — № 1. — С. 48—51.

⁸ Ломоносов А.В., Ломоносова О.Е. Виявлення резервів зменшення чисельності штатних посад науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 3. — С. 114—122.

Диверсифікація підготовки фахівців, яка відбувається у вишій освіті протягом останнього часу, у більшості ВНЗ призводить до зменшення середньої кількості студентів, які навчаються за одним напрямом підготовки і спеціальністю⁹. У зв'язку з цим частіше виникають ситуації, коли в цілому по ВНЗ штатних посад НПП, потрібних для виконання повного обсягу навчальної роботи, не вистачає. Це призводить до встановлення викладачам надто великого обсягу середньорічного навчального навантаження, який часто дорівнює його максимальній величині, — 900 год.

На наш погляд, головним для вдосконалення системи нормативів і підвищення їх обґрунтованості є поєднання обох методів розрахунків чисельності штатних посад, що дало б змогу враховувати трудомісткість навчальної роботи за тими напрямками підготовки і спеціальностями, за якими їх встановлено. Це може бути зроблено таким чином.

Чисельність штатних посад НПП для ВНЗ установлює Міністерство освіти і науки України виходячи з кількості студентів, що навчаються за кожним напрямом підготовки і спеціальністю. При цьому чисельність штатних посад $Ч_n$ розраховується за формулою:

$$Ч_n = \frac{m_n}{n_n}, \quad (1)$$

де m_n — кількість студентів, які навчаються за n -м напрямом підготовки (n -ю спеціальністю);

n_n — норматив чисельності студентів на одну штатну посаду НПП для n -го напрямку підготовки (n -ї спеціальності).

За наведеною формулою обчислюється саме чисельність штатних посад, а не чисельність НПП. Це пояснюється тим, що кожний викладач в одному ВНЗ може обіймати одну—півтори штатні посади або її певну частку.

Для узгодження нормативів чисельності студентів на одну штатну посаду НПП для n -го напрямку підготовки (n -ї спеціальності) з трудомісткістю навчальної роботи за цим напрямом (спеціальністю) слід застосувати функцію трудомісткості навчальної роботи. Остання має такий вигляд:

$$T_n = T_n^л \cdot Лпот_n + T_n^{пр} \cdot Гр_n + \sum_{k=1}^K T_n^{лаб} \cdot Пгр_n + T_n^{ст} \cdot m_n, \quad (2)$$

де T_n — трудомісткість навчальної роботи зі студентами n -го напрямку підготовки (n -ї спеціальності) за весь період навчання t ;

$T_n^л$, $T_n^{пр}$ — сумарна кількість аудиторних годин згідно з навчальним планом n -го напрямку підготовки (n -ї спеціальності), відведена відповідно на читання лекцій і проведення практичних занять за весь період навчання t ;

⁹ Ломоносов А.В., Савченко О.Е. Тенденції розвитку регіональної технічної освіти та їх вплив на менеджмент у вищих навчальних закладах // Вестник Херсонского государственного технического университета. — 2001. — № 2 (11). — С. 160—164.

$T_n^{\text{лаб}}$ — кількість аудиторних годин, згідно з навчальним планом відведена на лабораторні або практичні заняття, аудиторні консультації з курсового проектування та інші заняття з k -ї дисципліни, при проведенні яких здійснюється поділення академічних груп на підгрупи;

$T_n^{\text{ст}}$ — кількість годин за всіма видами навчальної роботи, за якими за весь період навчання t згідно з нормами часу¹⁰ трудомісткість визначається в розрахунку на одного студента;

Лпот_n — число лекційних потоків, в які об'єднуються академічні групи студентів, що навчаються за n -м напрямом підготовки (n -ю спеціальністю);

Гр_n — число академічних груп n -го напряму підготовки (n -ї спеціальності);

Пгр_n — число підгруп, на які розподіляються академічні групи при вивченні k -ї дисципліни;

K — число навчальних дисциплін, за якими при проведенні практичних або лабораторних занять, консультацій тощо здійснюється поділ академічних груп на підгрупи.

Функція трудомісткості навчальної роботи зі студентами n -го напряму підготовки (n -ї спеціальності) відображає загальний обсяг навчальної роботи, яка повинна бути виконана викладачами зі студентами за весь період їх навчання t за умови, що всі без винятку заняття проводяться з ними окремо від студентів інших напрямів підготовки (спеціальностей). У цій функції аргументом є кількість студентів, у розрахунку на яку на основі навчальних планів обчислюється трудомісткість навчальної роботи. Для кожного значення аргументу величина функції характеризує трудомісткість навчальної роботи з цією кількістю студентів із першого по останній курси.

Величина трудомісткості навчальної роботи за різних значень аргументу (чисельності студентів) для різних напрямів підготовки і спеціальностей визначається особливостями навчальних планів і робочих навчальних програм дисциплін (загальна кількість аудиторних занять, їх розподіл між лекційними, практичними, лабораторними заняттями тощо, кількість курсових проектів і робіт, академічних груп, підгруп, лекційних потоків тощо). При цьому враховуються лише ті види навчальної роботи, на які встановлено норми часу та які беруться до уваги при визначенні обсягу навчального навантаження ВНЗ, що розподіляється між кафедрами та НПП.

Функція трудомісткості навчальної роботи є теоретичною, оскільки на практиці студенти будь-якого напряму підготовки чи спеціальності для читання лекцій (хоча б за циклом соціально-гуманітарних дисциплін) об'єднуються зі студентами інших напрямів або спеціальностей. Разом із тим, цю функцію зручно використовувати для практичних розрахунків, оскільки вона характеризує трудомісткість

---

¹⁰ Норми часу для планування й обліку навчальної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.08.2002 № 450. — <http://www.uapravo.net/>

навчальної роботи, на яку ніяк не впливає конкретна комбінація напрямів підготовки і спеціальностей, що склалася в певному ВНЗ. Вона характеризує максимальну трудомісткість, яка має бути відпрацьована НПП, у разі, коли підготовка у ВНЗ здійснюється лише за одним напрямом або спеціальністю. Для визначення фактичної трудомісткості навчальної роботи, що припадає на певний напрям підготовки або спеціальність, необхідно її значення для розглядуваної кількості студентів зменшити на величину економії трудомісткості, яка досягається за рахунок об'єднання студентів, що навчаються за різними напрямами підготовки і спеціальностями, для спільного проведення занять.

Виходячи з трудомісткості навчальної роботи для будь-якої кількості студентів n -го напрямку підготовки (n -ї спеціальності) може бути розраховано чисельність штатних посад НПП, необхідних для забезпечення навчальної роботи з цими студентами:

$$\mathcal{C}_{\text{тр}} = \frac{T_n}{H_n^{\text{НПП}} \cdot t}, \quad (3)$$

де $\mathcal{C}_{\text{тр}}$ — чисельність НПП, визначена виходячи з трудомісткості навчальної роботи; $H_n^{\text{НПП}}$ — установлений середньорічний обсяг навчального навантаження на одного НПП за n -м напрямом підготовки (спеціальністю).

Найкращим співвідношенням між величинами чисельності штатних посад НПП, виконаних обома методами, тобто на основі нормативів чисельності студентів за формулою (1) і виходячи з трудомісткості навчальної роботи за формулою (3), є рівність між ними. У цьому разі величина нормативу є такою, що точно відповідає потребі ВНЗ у кількості штатних посад, достатній для виконання запланованої навчальної роботи.

Якщо прирівняти результати розрахунків чисельності штатних посад НПП, виконаних на основі нормативів чисельності студентів за формулою (1) і виходячи з трудомісткості навчальної роботи за формулою (3), то з цієї рівності можна визначити функціональну залежність нормативу чисельності студентів на одну штатну посаду НПП від інших величин:

$$H_n = \frac{m_n \cdot H_n^{\text{НПП}}}{T_n}. \quad (4)$$

У даному виразі для кожного значення кількості студентів m_n норматив H_n має значення, за якого кількість штатних посад викладачів дає змогу забезпечити виконання навчальної роботи трудомісткістю T_n зі студентами, кількість яких становить m_n . Це значення нормативу H_n можна вважати справедливим. Як видно з формули (4), величина нормативу H_n , що відповідає потребі у штатних посадах викладачів і дає змогу в повному обсязі виконувати навчальну роботу зі студентами, кількість яких дорівнює m_n , залежить від трудомісткості навчальної роботи T_n , середньорічного обсягу навчального навантаження в розрахунку на одного викладача $H_n^{\text{НПП}}$ і кількості студентів m_n , у розрахунку на яку встановлюватиметься норматив H_n .

У свою чергу, трудомісткість навчальної роботи T_n визначається низкою величин, які входять до формули (2):

$$T_n = f(T_n^л, T_n^{пр}, T_n^{лаб}, T_n^{ст}, m_n, Gr_n, Пгр_n, Лпот_n, m_n^{гр}, m_n^{пгр}, m_n^{пот}), \quad (5)$$

де $m_n^{гр}$ — максимальна кількість студентів в академічній групі;

$m_n^{пгр}$ — максимальна кількість студентів у підгрупі;

$m_n^{пот}$ — максимальна кількість студентів у лекційному потоці.

Усі ці величини, що впливають на трудомісткість навчальної роботи безпосередньо, а на нормативи чисельності студентів на одну штатну посаду НПП — опосередковано, є змінними і при проведенні досліджень можуть розглядатися як аргументи функції трудомісткості навчальної роботи. Вони поділяються на три групи. Перша містить показники, які визначаються особливостями навчального плану розглядуваного напрямку підготовки (спеціальності). Другу групу становлять показники, що залежать від організації навчального процесу. До третьої групи входить лише один показник — кількість студентів, які навчаються за цим напрямком підготовки (спеціальністю), m_n . Залежність нормативів чисельності студентів на одну штатну посаду НПП від показників, що впливають на ці нормативи, показано на рис. 1.

З усіх показників, які впливають на норматив чисельності студентів на одну штатну посаду НПП, особливе значення має кількість студентів m_n . Вона, по-перше, безпосередньо фігурує у формулі (4), по-друге — визначає інші показники ($Пгр_n$, $Лпот_n$ і Gr_n), які, у свою чергу, формують величину трудомісткості навчальної роботи T_n , що теж входить до цієї формули.

Оскільки всі показники, що прямо або опосередковано впливають на величину нормативу чисельності студентів на одну штатну посаду НПП, є змінними, то для розробки системи нормативів на підставі формули (4) слід установити значення всіх показників, які входять до цієї формули. Для цього щодо кожного напрямку підготовки і спеціальності потрібно:

- сформулювати типові навчальні плани, на підставі яких розраховуватиметься трудомісткість навчальної роботи;
- установити принципи формування академічних груп, підгруп і лекційних потоків;
- визначити метод установлення кількості студентів, в розрахунок на яку обчислюватиметься норматив n_n ;
- призначити величину середньорічного обсягу навчального навантаження на одного НПП.

Таким чином, передусім треба скласти типовий навчальний план за кожним напрямком підготовки і спеціальністю. Як базу для його формування може бути обрано діючий навчальний план одного з провідних ВНЗ. Для типового навчального плану слід установити всі параметри, які впливають на трудомісткість навчальної роботи (загальний обсяг аудиторних годин, їх розподіл між лекційними, практичними, лабораторними заняттями, контрольними заходами тощо). При

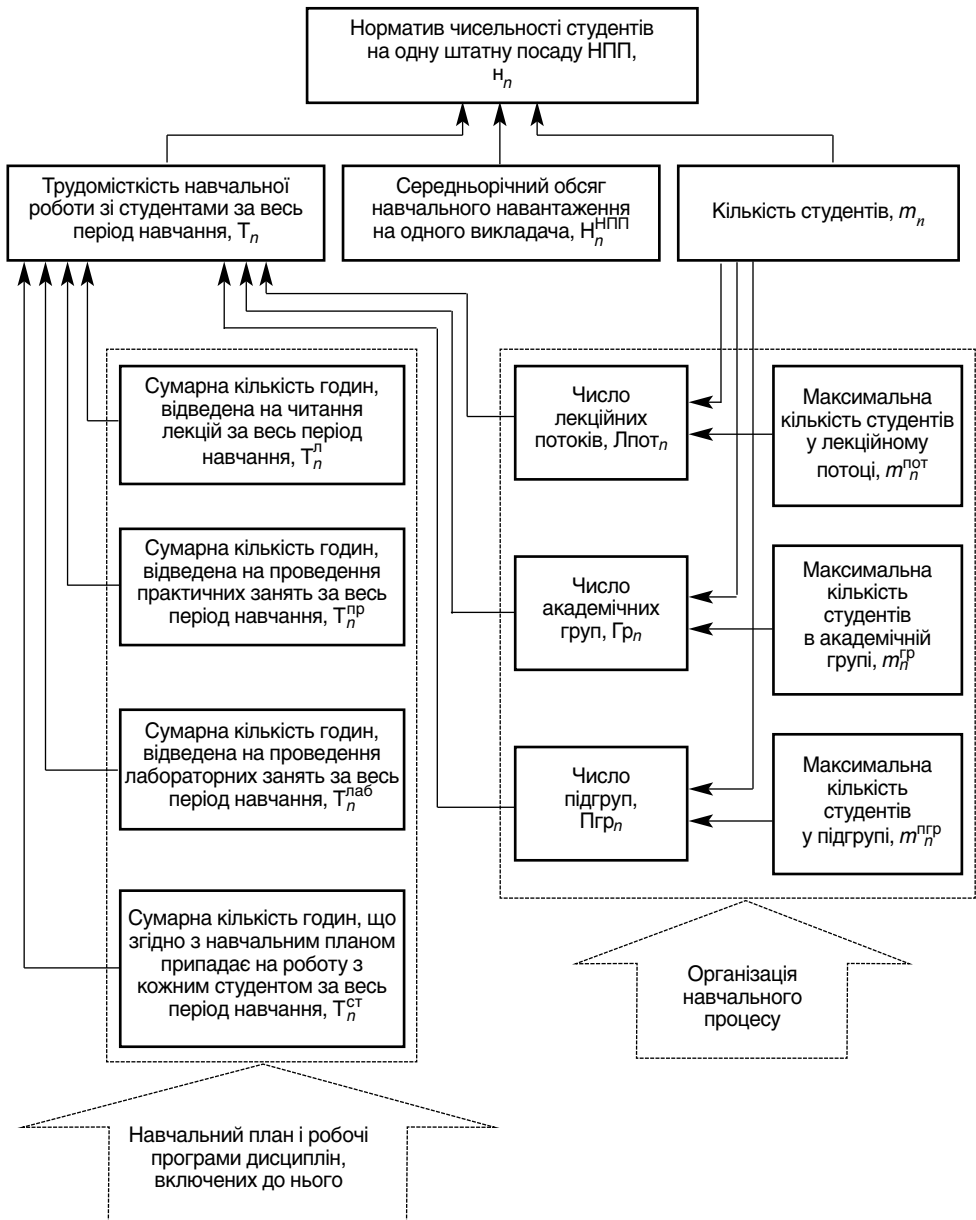

Рис. 1. Взаємозв'язок чинників, які формують нормативи чисельності студентів на одну штатну посаду НПП за певним напрямом підготовки або спеціальністю

цьому вибіркова частина навчального плану визначається кожним ВНЗ виходячи зі свого науково-педагогічного потенціалу, потреб підприємств регіону, тенденцій їх розвитку тощо.

Крім того, слід установити принципи формування академічних груп, підгруп і лекційних потоків. Кількість студентів у них повинна бути пов'язаною з кількістю студентів, у розрахунку на яку обчислюватиметься трудомісткість навчальної роботи. Установлення кількості студентів є одним із найважливіших завдань, оскільки ця величина, як видно з рис. 1, як безпосередньо, так і опосередковано впливає на нормативи. Для встановлення кількості студентів, виходячи з якої розраховуватиметься трудомісткість навчальної роботи, може бути застосовано два підходи: у першому визначається середня в галузі кількість студентів, які навчаються за цим напрямом підготовки або спеціальністю на першому курсі, у другому береться одна чи дві повноцінні академічні групи, кількість студентів у кожній з яких може становити 25—30 осіб.

Середньорічний обсяг навчального навантаження на одного НПП є величиною, яка на практиці регулюється ВНЗ. На сьогодні згідно зі статтею 49 Закону України “Про вищу освіту” від 17.01.2002 № 2984-III максимальний обсяг навчального навантаження не може перевищувати 900 год за навчальний рік. Разом із тим, максимальний середньорічний обсяг навчального навантаження на одну штатну посаду НПП (за умови, що ця величина не суперечить законодавчій базі) може призначати (рекомендувати) Міністерство освіти і науки України. Ця величина може бути однаковою або диференційованою за галузями знань, напрямами підготовки і спеціальностями або за їх спеціально сформованими групами.

Важливим є встановлення характеру зв'язку середньорічного навчального навантаження в розрахунку на одного викладача й нормативу чисельності студентів на одну штатну посаду НПП, що дає змогу одночасно регулювати середньорічне навантаження викладачів і чисельність їх штатних посад. Наочно цей зв'язок ілюструється графіком (рис. 2). Для його побудови на площині кількість студентів m_n прийнято фіксованою.

Графік залежності нормативу чисельності студентів на одну штатну посаду НПП від встановленого середньорічного навчального навантаження в розрахунку на одного викладача за умови його побудови для типового навчального плану й середньогалузевої чисельності студентів дає змогу встановити норматив чисельності студентів на одну штатну посаду НПП залежно від обраного середньорічного навчального навантаження в розрахунку на одного викладача. Наприклад, якщо середньогалузева чисельність студентів за напрямом підготовки 6.051201 Кораблі та океанотехніка (спеціальність Суднові енергетичні установки та устаткування) дорівнює 56 особам, а середньорічне навчальне навантаження на одного викладача встановлено в розмірі 775 год, то норматив чисельності студентів на одну штатну посаду НПП має становити 12 осіб (рис. 2). Виходячи з розглядуваної залежності, можна вирішити і зворотню задачу — визначення середньорічного обсягу навчального навантаження на одного викладача залежно від встановленого нормативу чисельності студентів на одну штатну посаду НПП. Так, якщо

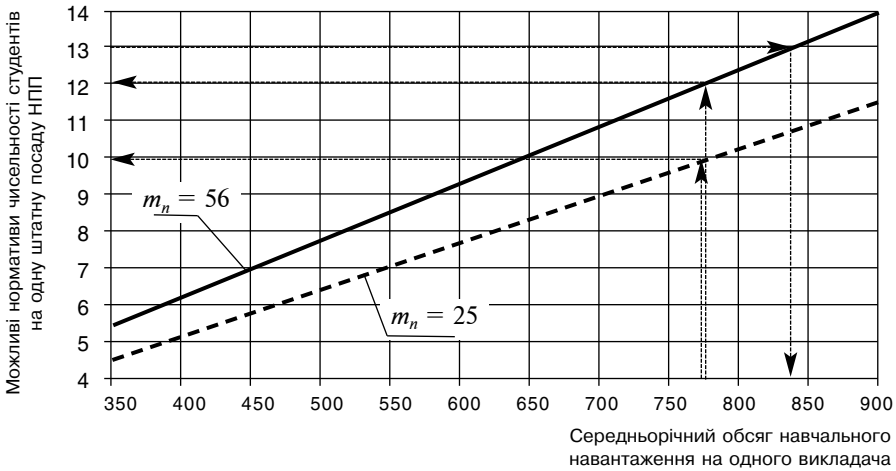

Рис. 2. Залежність можливих нормативів чисельності штатних посад НПП від середньорічного обсягу навчального навантаження в розрахунку на одного викладача за напрямом підготовки 6.051201 Кораблі та океанотехніка (спеціальність Суднової енергетичні установок та устаткування)

норматив дорівнює 13, то середньорічний обсяг навчального навантаження має бути встановлено в розмірі 835 год.

При визначенні можливих нормативів чисельності студентів на одну штатну посаду НПП не враховується уніфікація навчальних планів, яка дає можливість об'єднувати студентів різних напрямів підготовки (спеціальностей) у спільні лекційні потоки, а іноді й у зведені навчальні групи, що дає змогу зменшувати трудомісткість навчальної роботи. Таке зменшення означає зниження потреби у штатних посадах НПП. Тому нормативи чисельності студентів на одну штатну посаду викладача у випадках, коли б передбачалася уніфікація навчальних планів, були б більшими.

Запропоновані у статті методичні підходи до формування галузевої системи нормативів чисельності студентів на одну штатну посаду НПП дають змогу поєднати трудомісткість навчальної роботи й чисельність студентів із цими нормативами, що значно підвищує обґрунтованість останніх. При цьому виникає можливість одночасно регулювати величину нормативів, які визначають чисельність штатних посад НПП, і обсяг середньорічного навантаження на одного викладача. Це, у свою чергу, дає змогу уточнювати й залежно від фінансових можливостей держави регулювати обсяги фінансування видатків за статтею заробітна плата, яка для ВНЗ є основною.